

Adolf Szoltysek

O etyce nauczycielstwa

Nauczyciel i Szkoła 1-2 (46-47), 27-42

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O etyce nauczycielstwa

Wprowadzenie

Termin „etyka” jest wyprowadzony z greckiego *ethikos, tá éthika, éthos*. Etyka jest tworem społecznym, a tym samym historycznym i kulturowym. Etyka nie jest tworem personalnym czy obywatelskim. Etyka jest normatywna, gdyż reguluje społeczne zwyczaje i obyczaje oraz nakazy i zakazy. Opisuje i wyjaśnia, czym jest dobro etyczne człowieka jako istoty społecznej w kontekście powinności etycznej i odpowiedzialności społecznej. Etyka z istoty zajmuje się regulacjami społecznymi, w szczególności – co dana istota społeczna ma robić, żeby innym w grupie było z nią dobrze; w ramach kulturowo-społecznych kompromisów wyrzeka się czegoś na czyjąś korzyść¹. Etyka – mająca kontekst historyczny, społeczny i kulturowy – zmienia swoje oblicze w toku dziejów².

Język przedmiotowy etyki

Etyka zajmuje się takimi zagadnieniami³, jak: (1) formowanie społecznego kryterium umożliwiającego oddzielenie dobra etycznego od zła etycznego, (2) formowanie kryterium ocen etycznych, (3) formowanie kryterium wartościującego czyn etyczny, (4) formułowanie celów, do których istota społeczna ma dążyć, (5) ujawnianie celów, do których istota społeczna dąży, (6) formowanie kulturowo-społecznych powinności etycznych, (7) opis problemów etycznych oraz analiza ich społecznych motywów.

W etyce da się wyróżnić: (a) porządek wartości kulturowo-społecznych stanowiący właściwy grunt dla formułowania norm etycznych, (b) porządek norm etycznych, szczególnie nakazujący i zakazujący, regulujący więzi i funkcje kulturowo-społeczne, (c) porządek wartościowania realnego czynu etycznego

¹ Tezy niniejszego tekstu zostały przedstawione na seminarium nt. etyki nauczyciela zorganizowanym przez Regionalną Sekcję Oświaty i Wychowania NSZZ „Solidarność” w Częstochowie i Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Częstochowie. RODN Częstochowa 19.01.2010.

² Tytuł artykułu: *O etyce nauczycielstwa* nawiązuje do cennej i aktualnej broszurki Jana Władysława Dawida: *O duszy nauczycielstwa* (Nasza Księgarnia, Warszawa 1948). Autor stwierdza w niej m.in.: „Sądzę, że to jest istotą nauczycielskiego powołania, które można by określić jako miłość dusz ludzkich. Jest to miłość, bo człowiek wychodzi poza siebie, troszczy się, bezinteresownie czyni coś dla drugiego; jest to miłość dusz, bo przedmiotem jej jest wewnętrzna, duchowa treść człowieka, jego dobro moralne, jego oświecenie i udoskonalenie jako istoty duchowej” (s. 9).

³ Zob. A. E. Szoltysek, *Filozofia wychowania moralnego*, Impuls, Kraków 2009, rozdz. II: *Moralność – etyka – legalność*.

w świetle danej wartości kulturowo-społecznej, (d) porządek oceniania realnego postępowania etycznego w świetle danej normy etycznej.

W obrębie języka przedmiotowego etyki należy wyróżnić: (1) porządek zdań normatywnych, (2) porządek zdań wartościujących w świetle aksjologii oraz zdań opisujących czyn etyczny, (3) porządek zdań oceniających, stanowiących konsekwencję zdań opisujących postępowanie etyczne, (4) porządek zdań orzekających o czynie moralnym czy postępowaniu moralnym na podstawie zdań normatywnych, zdań opisujących, zdań wartościujących i zdań oceniających; zdania orzekające orzekają o czynie czy postępowaniu w kategoriach kwalifikacji czynu lub jego autora jako dobrego lub złego. Zdanie oceniające zakłada opis lub empiryczny ogląd przedmiotu oceniającego. Zadanie normatywne jest zdaniem oznajmującym, pozbawionym wartości logicznej, czyli jest ono ani prawdziwe, ani fałszywe. Zdanie normatywne nic nie stwierdza o rzeczywistości, a jedynie o powinności. Zdanie oceniające ujmuje ocenę wedle określonej skali wartości; bez wartości nie ma oceny. Czy można mówić o prawdziwości lub fałszywości ocen? Tak, dlatego że ocena jest konsekwencją oglądu stanu rzeczy lub jego opisu. Czy można mówić o prawdziwości lub fałszywości norm? Nie, gdyż zdanie normatywne jest zdaniem oznajmującym, pozbawionym wartości logicznej, czyli jest ono ani prawdziwe, ani fałszywe. Zdanie opisujące fakt może stanowić podstawę dla zdania wartościującego opis lub zdania oceniającego opis. Nie ma bezpośredniego przejścia od empirycznego świata faktów do nie-empirycznego świata wartości. Jeżeli zdania wartościujące, zdania oceniające i zdania normatywne nie są logicznie wyprowadzone ze zdań empirycznych, to aksjologii nie można w żaden sposób wyprowadzić z nauk, gdyż zawiera się w filozofii. Jeżeli wartościowanie ma status przeżycia duchowego, to wtedy przyjmuje status duchowego układu wartościowań⁴, do których da się zaliczyć takie przeciwstawne wartości, jak: dobroć – złoć, uczciwość – nieuczciwość, godność – pogarda, wolność – niewola, szlachetność – podłość, szacunek – lekceważenie, serdeczność – agresja, sprawiedliwość – niesprawiedliwość, altruizm – egoizm, życzliwość – zawiść, szczodrość – chciwość, braterstwo – dominowanie, pokora – pycha. Aby zrozumieć treść sądu wartościującego ujętego w zdaniu oznajmującym, trzeba umieścić go w kontekście określonego języka wartościującego. Zdanie wartościujące pełni funkcję: (1) opisową, np. *Ta róża przyjemnie pachnie*, (2) ekspresyjną, np. *Zapach tej róży jest dla mnie przyjemny* lub (3) apelacyjną, np. *Powąchaj tę różę*. Źródłem zdań normatywnych są sądy (zdania) wartościujące. Przykłady: *Prawdomówność jest cnotą. Jacek jest prawdomówny. Postępuj zgodnie z cnotą prawdomówności. Powinieneś postępować tak jak Jacek. Jeżeli chcesz być prawdomówny, to powinieneś postępować tak jak Jacek. Jeżeli prawdomówność jest cnotą, to postępuj zgodnie z cnotą prawdomówności. Jeżeli Jacek jest prawdomówny, to powinieneś postępować tak jak Jacek*.

Wedle Ossowskiej jedna osoba mówiąca to samo zdanie w różnych okolicznościach może przyjąć różne konteksty: „Sama szata słowna może być i oceną,

⁴ Por. Z. Najder, *Wartości i oceny*, Warszawa 1971, s. 15.

i opisem”⁵. Oceną są „wszelkie wypowiedzi wyrażające pochwałę albo nagane [...]. Oceny są [...] zwykle formułowane przy pomocy orzeczników przypisujących przedmiotom ocenianym pewne własności, za które te przedmioty przywykło się w danym środowisku chwalić lub ganić”⁶. Oceny są niestałymi konwencjami przyjętymi w danym środowisku⁷.

Moralność – etyka – legalność

Kluczem do wykładni etyki jest autorska trójjednia: człowiek jako osoba – człowiek jako istota społeczna – człowiek jako obywatel, której odpowiada trójmian: moralność – etyka – legalność, gdzie ogół problemów moralnych dotyczy człowieka jako osoby, ogół problemów etycznych dotyczy człowieka jako istoty społecznej, natomiast ogół problemów związanych z legalnością dotyczy człowieka jako obywatela. Moralność jest wyprowadzona z człowieczeństwa i praw naturalnych, etyka warunkowana jest kulturowo-społecznymi obyczajami, zaś legalność jest wynikiem *consensusu* partii politycznych w parlamencie, działających na rzecz obywateli danego państwa. Podstawę trójmianu norm: normy moralne – normy etyczne – normy prawne, wyznacza trójmian aksjologiczny: wartości uniwersalne – wartości kulturowo-społeczne – wartości doktrynalno-polityczne. Człowiek działa i myśli w trzech porządkach: (1) jako osoba działa i myśli w porządku personalnym oraz moralnym, (2) jako istota społeczna działa i myśli w porządku kulturowo-społecznym oraz etycznym, (3) jako obywatel działa i myśli w porządku doktrynalno-politycznym oraz prawnym. Jeżeli moralność jest rozłączna względem legalności, to ich buforem czy zwornikiem jest etyka. Moralność może zaprzeczać legalności i odwrotnie. Zarazem etyka nie może zaprzeczać moralności ani też legalności, choć wiąże pierwsze z drugim. Moralność – odwołująca się do człowieczeństwa i praw naturalnych – jest konsekwencją odkrywania sfery duchowej osoby ludzkiej. Etyka jest konsekwencją kulturowo-społecznych zwyczajów warunkowanych historycznie. Ogół ustaw wyznaczających podstawę legalności jest zawsze i tylko konstruowany – w ramach konsensusów politycznych – przez parlamentarzystów. W refleksji nad wolnością człowieka należy rozróżnić: (1) wolność i godność osoby warunkowane wartościami uniwersalnymi oraz normami moralnymi, (2) wolność i godność istoty społecznej warunkowane wartościami kulturowymi i normami etycznymi, (3) wolność i godność obywatela warunkowane wartościami doktrynalnymi i normami prawnymi. Trzy wyróżnione przejawy wolności: wolność moralna, wolność etyczna, wolność doktrynalna są istotne dla człowieka. Zarazem waga i moc poszczególnej wolności jest istotna zawsze w danym kontekście sytuacyjnym. Jednocześnie należy mieć ciągle na uwadze to, że przy jakichkolwiek konfliktach godność obywatela jest zbywalna, natomiast godność osoby jest niezbywalna.

⁵ M. Ossowska, *Podstawy nauki o moralności*, Warszawa 1966, s. 53.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, s. 54.

W nawiązaniu do **nauczyciela** da się wyróżnić: (1) wartości uniwersalne i normy moralne nauczyciela jako osoby, (2) wartości kulturowo-społeczne i normy etyczne nauczyciela jako istoty społecznej, (3) wartości doktrynalne i normy prawne nauczyciela jako obywatela.

Wartości i normy moralne nauczyciela jako osoby

Na człowieczeństwie ufundowane jest moralne oblicze człowieka jako osoby; postawa i czyn osoby są warunkowane bezwzględnym imperatywem moralnym: **czynń sobro moralne!**⁸, **unikaj zła moralnego!**⁹ Wiedza o wartościach duchowych umożliwia urzeczywistnianie wartości w czynie moralnym, zaś wiedza o normach moralnych umożliwia postępowanie moralne. Czyny moralne oraz postępowanie moralne współtworzą sens dobra moralnego jako przeciwstawienie sensu zła moralnego. Dobre czyny moralne mają bezpośredni wpływ na pogłębianie się duchowości osoby, złe zaś czyny moralne mają bezpośredni wpływ na umniejszanie duchowości osoby.

Wartość¹⁰ jest to wzorzec stanowiący podstawę normy, intencji, czynu, postawy.

W każdej z osobna rozpatrywanej wartości uniwersalnej da się wyróżnić trzy konstytutywne składniki: (1) jakość idealna wartości, (2) modalność wartości (pozytywna czy dodatnia „+” lub negatywna czy ujemna „-”), (3) jej umiejscowienie w hierarchii wartości (wartość wyższa „↑”, wartość niższa „↓”). Ze względu na modalność da się wyróżnić takie przeciwstawne wartości, jak: dobroćliwość – złośliwość, uczciwość – nieuczciwość, godność – pogarda, wolność – zniewolenie, szlachetność – podłość, szacunek – lekceważenie, serdeczność – niechęć (bezduśność), sprawiedliwość – niesprawiedliwość, życzliwość – nieżyczliwość, szczodrość – chciwość, braterstwo – panowanie (dominowanie), pokora – pycha.

Wartości uniwersalne nie są przekazywane kulturowo czy edukacyjnie: są dane źródłowo w akcie poznawczym serca. Czuciowe akty poznawcze nie nakładają się na rozumowe akty poznawcze; te ostatnie są „ślepe” na wartości. Właściwym źródłem wiedzy o wartościach uniwersalnych jest aktywność **serca**, a nie aktywność **rozumu**. Grunt aktywności serca wyznaczony jest miłością lub nienawiścią. Miłość (lub nienawiść) jest warunkiem poznania wartości uniwersalnych: miłość poszerza dostęp do sfery wartości, natomiast nienawiść zawęża horyzont poznawczy owej sfery. Poznanie wartości może być złudne lub błędne. Miłość nie może być regulowana lub dawkowana nakazami czy zakazami. W akcie poznawczym czy oceniającym wartość uniwersalna stanowi przedmiot kontemplacji. I choć wszelkie dążenia osoby są warunkowane rozpoznanymi wartościami, nie wydaje się możliwe pełne poznanie „świata” wartości.

⁸ U Platona na czele idei jest idea dobra.

⁹ Por. M. A. Krąpiec, *Człowiek i prawo naturalne*, KUL, Lublin 1986, s. 196, 203.

¹⁰ A. E. Szoltysek, *Filozofia wychowania*, Wydawnictwo A. Marszałek. Toruń 1998, rozdz. III, par 2.2: *Teoria wartości*, s. 157.

Wartość uniwersalna jest to bezwzględny wzorzec personalny stanowiący podstawę normy moralnej, intencji, postawy lub czynu moralnego człowieka jako osoby¹¹. Tak jak nie da się utożsamić człowieka jako osoby z człowiekiem jako obywatelem, tak – analogicznie – nie da się utożsamić wartości uniwersalnej z wartością polityczną; czyn, którego podstawę wyznacza wartość uniwersalna, nie może być identyczny z czynem, którego podstawę wyznacza wartość polityczna. Mylenie osoby z obywatelem przyczynia się do mylenia wartości uniwersalnej z wartością kulturową czy polityczną. Wartości nie należy mylić z potrzebą; potrzeby – w przeciwieństwie do wartości – są przedmiotem badań nauk pozytywnych. W ogóle potrzeb da się wyróżnić potrzeby rzeczywiste i potrzeby urojone. W ogóle potrzeb rzeczywistych da się wyróżnić potrzeby witalne oraz potrzeby psychiczne.

Wartości uniwersalne nie są rozpoznawane w aktach rozumu, lecz w aktach czucia (serca); osoba duchowo niedojrzała nie jest w stanie rozpoznać wartości uniwersalnych. Są osoby „ślepe” na niektóre wartości uniwersalne, lecz wtedy w ich miejsce wprowadzone są wartości kulturowo-społeczne lub wartości polityczne. Wartości uniwersalne nie są przyswajane w ramach wiedzy szkolnej czy uniwersyteckiej; te wartości zawsze indywidualnie są rozpoznawane przez osobę w duchowych aktach czucia i duchowych aktach preferowania: czucie ujmuje treściową jakość wartości, zaś preferowanie obejmuje modalność wartości oraz jej miejsce w hierarchii.

Wartości uniwersalne są nie tylko prymarne względem pozostałych, ale i stanowią fundament dla sekundarnych wartości kulturowo-społecznych czy wartości doktrynalno-politycznych. Wartości kulturowe i doktrynalne są przekazywane w ramach edukacji społecznej; te wartości są możliwe do uchwycenia w pojęciach i współtworzą wiedzę pojęciową. Wartości uniwersalne – w przeciwieństwie do wartości kulturowych czy wartości doktrynalnych – nie są kreowane ani też nie można ich przekazać w ramach kulturowo-społecznej edukacji; poznane wartości nie są czasowe, społeczne, historyczne czy kulturowe. Wartości uniwersalne osoba ludzka musi rozpoznać w sobie i doświadczyć, gdyż są rozpoznawane w obrębie duchowej władzy serca: te wartości są ujmowane w oglądach duchowych aktów, czyli w intuicji. Intuicyjna wiedza serca „zniewala” osobę w tym sensie, iż osoba ta nie jest w stanie postępować wbrew wartości, ujętej w akcie duchowym. Osoba urzeczywistnia wartości uniwersalne w postawie moralnej i w czynach moralnych. O sensie czynu decyduje wartość stanowiąca fundament czynu. Z perspektywy kreatora czynu, dodatnia wartość uniwersalna stanowiąca podstawę czynu jest gwarantem czynu dobrego. Kwalifikacja czynu może być dokonana ze względu na jego zamierzone lub niezamierzone skutki czy konsekwencje. Jeżeli biorca czynu zidentyfikuje jego wartość, która nakłada się na wartość kreatora czynu, wtedy czyn jest z dwóch stron określany jako czyn dobry. Urzeczywistnione wartości w rzeczy uzyskują status dóbr. Człowiek konsekwentnie dąży do przekształcania otaczających go rzeczy w dobra, czyli rzeczy wartościowe. Każdy cel jest nasycony wartością; dojście do celu jest równoważne z urzeczywistnieniem wartości. Sens danego

¹¹ Por. W. Stróżewski, *W kręgu wartości*, Kraków 1992, s. 34.

celu wyznacza wartość. Zazwyczaj wyznaczenie celu pociąga za sobą wskazanie wartości.

Słowo „norma” to tyle, co postulat nakazujący, zakazujący czy regulujący postępowanie. Każda z osobno rozpatrywana norma jest zakotwiczona w wartości; wartość nadaje sens normie. Norma – w przeciwieństwie do wartości – ma zawsze status zdania oznajmującego, normatywnego, pozbawionego wartości logicznej; zdanie normatywne jest ani prawdziwe, ani fałszywe. Wartości nie da się zredukować do normy, choć norma jest wyprowadzona z wartości. Tak jak wartość domaga się urzeczywistnienia w ludzkim czynie, tak norma domaga się przestrzegania w ludzkim postępowaniu. Norma – odwołująca się zawsze do określonej wartości – jest to reguła domagająca się przestrzegania w ludzkim postępowaniu. Norma reguluje ludzkie postępowanie. Reguła dobrze uzasadniona to reguła zawierająca w sobie jasną i wyraźną linię postępowania. Każdą wartość da się przekształcić w normę, zaś z każdej normy da się wydobyć wartość. Norma jest ujęta w zdaniu oznajmującym pozbawionym wartości logicznej. W każdym z osobna rozpatrywanym systemie normatywnym: moralnym, etycznym czy prawnym występuje norma naczelna oraz normy pochodne.

Norma moralna – odwołująca się zawsze do określonej wartości uniwersalnej – jest to reguła domagająca się bezwzględnego przestrzegania w postępowaniu osoby. Wartość uniwersalna jest to bezwzględny wzorzec stanowiący podstawę normy moralnej lub czynu moralnego. Każdą wartość uniwersalną da się przekształcić w normę akceptującą lub normę negującą. Przykład wartości uniwersalnej: *godność osoby*. Przykłady norm moralnych ukonstytuowanych na tej wartości lub wyprowadzonych z tej wartości: *Postępuj godnie, Nie bądź obłudny, Jeżeli sprzeniewierzysz się godności, to bierzesz w nawias prawo naturalne, a tym samym w sobie unicestwiasz człowieczeństwo*. Nieprzestrzeganie norm moralnych jest warunkowane albo nieznaną wartością, albo niedojrzałą sferą duchową. Normy moralne wraz z wartościami uniwersalnymi współtworzą prawo moralne. Znajomość prawa moralnego jest nieodzowna w ramach formowania prawego charakteru i sumienia. Norma moralna jest to ahistoryczna norma zapisana w ludzkim sumieniu i w nim rozstrzygana, domagająca się przestrzegania w postępowaniu osoby.

Jeżeli człowiek jako osoba pozna to, co jest moralnie dobre, a co moralnie złe, to z konieczności postępuje dobrze, jako że nikt nie postępuje wbrew prawdzie moralnej, którą zna; między wiedzą moralną a czynem moralnym zachodzi związek istotnościowy. Dobre chcenie jest ufundowane w poznaniu dobra, natomiast złe chcenie jest wynikiem moralnego złudzenia czy pomyłki. Nikt umyślnie nie dopuszcza się haniebnych i podłych czynów. Postawa moralna jest warunkiem dochodzenia do wiedzy intuicyjnej: jeżeli człowiek pozna, co jest dobre, a co złe, to z konieczności postępuje dobrze, ponieważ wiedza podmiotu transcendentального „zniewala” osobę w tym sensie, iż nie jest on w stanie postępować wbrew niej; treść oglądu duchowego wyznacza przedmiot

chcenia. Ta teza¹² wymyka się potocznemu doświadczeniu podmiotu empirycznego; człowiek doświadcza takiego momentu, iż wie, co jest dobre, a mimo to wybiera coś złego, czyli możliwe jest postępowanie wbrew prawdzie, którą się zna¹³. Możliwość ta jest wyznaczona metafizycznym napięciem między człowieczą duchowością a człowieczą apsychicznością.

Jeżeli człowiek jako istota społeczna pozna to, co jest etycznie dobre, a co etycznie złe, to może, lecz nie musi postępować dobrze, zgodnie z normami etycznymi, a to z tej racji, że normy etyczne są normami jedynie powinnościowymi. Problemy powinności etycznych są rozpatrywane w kontekście grup lub warstw społecznych czy społeczeństwa. Jeżeli człowiek jako obywatel pozna doktrynę polityczną państwa, konstytucję, prawa i obowiązki obywatelskie, to wie, że konsekwencją łamania prawa są określone restrykcje przewidziane prawem; normy prawne obowiązują na mocy parlamentarnych konwencji politycznych, a tym samym nie są normami koniecznymi czy powinnościowymi – normy prawne jedynie obowiązują.

Wybrane normy moralne

Poniżej podane są przykłady zasad moralnych ujętych w postaci implikacji, norm nakazujących, norm zakazujących oraz ocen moralnych.

Oto przykłady zasad moralnych ujętych w postaci implikacji: *Jeżeli człowieczy czyn jest dobrem moralnym, to tym samym pogłębia się człowiecza duchowość autora czynu. Jeżeli człowieczy czyn jest dobrem moralnym, to źródłem dobra jest wartość duchowa, poznana w akcie serca. Jeżeli używasz osoby ludzkiej jako środka do celu, to tym samym kwestionujesz siebie jako osobę. Jeżeli człowieczy czyn warunkowany jest dobrem moralnym i źródłem czynu jest wartość duchowa, to ów czyn przyczynia się do pogłębienia człowieczej duchowości. Jeżeli prawda zbiega się z dobrem moralnym i kłamstwo zbiega się ze złem moralnym, to dobro moralne przejawia prawdę, zaś zło moralne przejawia zakłamanie.*

Oto przykłady nakazów moralnych: *Czyń dobro moralne, unikaj zła moralnego. Czyń dobro moralne przez urzeczywistnianie wartości duchowych. Postępuj tak, abyś nie miał poczucia zawstydzienia moralnego. Panuj nad swoimi emocjami. Unikaj obłudy. Troszcz się o dobro moralne dzieci w ich mądrym wychowaniu. Bądź odpowiedzialny za formowanie charakteru moralnego dziecka. Bądź refleksyjny w stosunku do kształtowania osobowości dziecka. Bądź wiarygodny dla dziecka. Bądź wzorem moralnym do naśladowania przez dziecko. Bądź cierpliwy w stosunku do dziecka. Dbaj o swoją i dziecka jedność myśli, słowa i czynu. Dbaj o poczucie godności [co skutkuje empatią godności*

¹² Sokrates i Scheler mają na uwadze wiedzę ujmowaną w ramach duchowych aktów, w ramach oglądów, czyli intuicyjnego poznania filozoficznego, które angażuje całą osobę. Ta wiedza dana w oglądzie duchowym „zniewala” poznającą osobę, ale i powoduje przemianę w osobie poznającej. Wedle Platona osoba otwierająca się na poznanie filozoficzne przeżywa oczyszczenie (*katharsis*) powodujące jej wewnętrzną przemianę i umożliwiające jej również dalsze właściwe poznawanie.

¹³ Zob. M. Olejniczak, *O istotowym związku między wiedzą a czynem. Rozważania krytyczne w oparciu o koncepcje Sokratesa, Maksza Schelera i Karola Wojtyły*, maszynopis pracy magisterskiej, Uniwersytet Śląski Instytut Filozofii, Katowice 2001.

dziecka]. *Dbaj o poczucie wolności* [co skutkuje empatią wolności dziecka]. *Dbaj o poczucie prawości* [co skutkuje empatią prawości dziecka]. *Dbaj o wewnętrzną spokój* [który skutkuje wyciszeniem wewnętrznym ucznia, pomaga mu uporządkować swoje doznania i potrzeby]. *Dbaj o ład moralny* [ułatwiający formowanie ładu moralnego dziecka]. *Szanuj dziecko i okazuj mu serdeczność*. *Zachowaj postawę pokory wobec dziecka*. *Wyzwalaj spontaniczną aktywność kreatywną dziecka*.

Oto przykłady zakazów moralnych: *Jako osoba ludzka nie używaj osoby jako środka do celu*. *Nie urażaj osoby słowem lub czynem*. *Nie okłamuj siebie*. *Nie bądź obłudny w stosunku do siebie*. *Nie urażaj dziecka słowem lub czynem*. *Nie okłamuj dziecka*. *Nie bądź obłudny w stosunku do dziecka*. *Nie prowokuj dziecka do nagannych działań*.

Oto przykłady konkretnych ocen moralnych: *Postępujesz uczciwie*. *Sprzeniewierzasz się wartościom duchowym, a tym samym człowieczeństwu*. *Okłamujesz samego siebie*.

Wartości i normy prawne nauczyciela jako obywatela

Człowiek jako obywatel jest to istota polityczna osadzona w więziach państwowych, warunkowanych wartościami doktrynalnymi i normami prawnymi w obrębie państwa jako wspólnocie obywateli. Więzy państwowe regulowane są przez ustawy oraz doktrynę polityczną wkomponowaną w ustrój państwa, a wyartykułowaną w konstytucji. Każda ustawa (zasadnicza czy pochodna) jest dwuczęściowa, gdzie w pierwszej części, czyli preambule, są wskazane wartości polityczne, na których wspiera się druga część, czyli ciąg norm prawnych. Zasady i reguły tworzenia więzi państwowych czy obywatelskich są warunkowane formalnie i treściowo prawami i obowiązkami obywateli państwa. Państwo – jako polityczno-prawna organizacja społeczeństwa – jest to wspólnota obywateli osadzona w więziach polityczno-jurydycznych, wyposażona w suwerenną władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą w obrębie wyznaczonego terytorium. System polityczny państwa, to: (1) organy państwowe, (2) partie polityczne, (3) organizacje i grupy społeczne uczestniczące w działaniach politycznych państwa, (4) wzajemne relacje między organizacjami i grupami społecznymi, (5) zasady i normy regulujące stosunki pomiędzy organizacjami i grupami społecznymi, (6) cele polityczne przyjmowane ze względu na uznawane wartości. Państwo prawa jest to państwo demokratyczne i konstytucyjne, stwarzające gwarancje formalne i materialne dla praw i obowiązków człowieka jako obywatela. Podstawy prawne ustroju politycznego państwa każdorazowo określa konstytucja, która ponadto: (1) ukazuje sposób zorganizowania i działania głównych organów państwa, (2) reguluje status prawny obywateli, (3) reguluje sposób wpływania obywateli na politykę państwa, i odwrotnie, (4) jest podstawową formą regulującą funkcjonowanie wspólnoty obywatelskiej.

Człowiek jako obywatel w różnym stopniu identyfikuje się z doktryną polityczną ujętą w konstytucji. Doktryna polityczna państwa może być wynikiem uogólnienia norm społecznych lub może być narzucona społeczeństwu, lecz

wtedy zazwyczaj dochodzi do konfliktu między wartościami doktrynalnymi (skodyfikowanymi w kodeksach państwowych) a wartościami kulturowo-społecznymi. Człowiek jako obywatel działa w porządku prawnym, wyznaczonym przez konstytucję oraz kodeksy pochodne. Obywatel nie należy do siebie, lecz do państwa. Ostatecznym uzasadnieniem obywatela jest państwo. Człowiek jako obywatel – mocą doktryny politycznej państwa – jest zobligowany do uznawania i respektowania konstytucji oraz ustaw pochodnych; obywatel w pełni należy do państwa. Tym samym dobro człowieka jako obywatela w kontekście dobra państwa jest rozłączne od dobra człowieka jako osoby ludzkiej – w aktualnej rzeczywistości europejskiej owe dobra są w permanentnym konflikcie¹⁴. Na gruncie paradygmatu autorskiego wolność i godność człowieka jako osoby odwołuje się do człowieczej duchowości i człowieczeństwa, z kolei wolność i godność człowieka jako obywatela regulowana jest doktryną polityczną państwa oraz obowiązującą jurysdykcją. Tym samym czymś radykalnie różnym jest wolność i godność osoby od wolności i godności obywatelskiej. Wolność i godność osoby jest maksymalna: wolność i godność istoty społecznej jest zakresowo mniejsza od wolności i godności osoby, zaś ta – od wolności i godności obywatela¹⁵. Dla człowieka nie jest obojętne, w jakim ustroju przyjmuje funkcję obywatela.

Autorski paradygmat człowieczej trójjedni funduje aksjologiczny trójmian: aksjologię personalną – aksjologię społeczną – aksjologię obywatelską. Poznanie wartości personalnych jest możliwe w aktach duchowych serca. Poznanie wartości kulturowo-społecznych jest możliwe drogą edukacji, ale i w doświadczaniu tradycji, obyczajów i zwyczajów wspólnoty społecznej. Poznanie wartości doktrynalno-politycznych jest możliwe drogą edukacji obywatelskiej, nakierowanej również na poznanie konstytucyjnych praw i obowiązków obywatelskich. Ustrój każdego państwa jest oparty na określonej doktrynie politycznej, z której da się wyprowadzić wiązkę wartości politycznych; wartość doktrynalna ma status wartości politycznej.

Wartość polityczna jest to względny wzorzec obywatelski stanowiący podstawę normy prawnej lub czynu człowieka jako obywatela. Wartość polityczna wyznacza podstawę każdego czynu człowieka jako obywatela. Wartości polityczne przylegają do społeczeństwa obywatelskiego i są zapisywane w manifestach partii politycznych, ustawie zasadniczej, ustawach pochodnych, rozporządzeniach do ustaw. Człowiek jako obywatel urzeczywistnia wartości poli-

¹⁴ Por. M. Ossowska, *Wzór obywatela w ustroju demokratycznym*, Warszawa 1946.

¹⁵ Wedle J. M. Galbraitha – amerykańskiego ekonomisty i politologa – charakteryzującego demokrację i wolność w Stanach Zjednoczonych, w państwach zachodnich organem posiadającym rzeczywistą władzę **nie są obywatele** ani państwo, lecz egzekutywy wielkich korporacji i banków. One dostarczają funduszy na cele polityczne z zamiarem wywierania wpływów na ośrodki władzy, biurokrację państwową i partyjną. Dbają o wpływ na edukację i mass media w celu urabiania świadomości społecznej obywateli, która tym samym staje się świadomością zniewoloną przez „etykę wielkiego biznesu”. Owa „etyka” lansuje tzw. społeczne ideały, wpajane w świadomość obywateli-konsumentów poprzez przemyślną reklamę i **edukację**, w imię osobliwie pojmowanej wolności i demokracji. Zarazem za niebezpieczną należy uznać samą zasadę demokracji głoszącą, iż **w demokracji nie liczy się prawda – liczy się poparcie większości**. Tym samym jest możliwe wyrugowanie postaw moralnych, jako że o skuteczności działań demokratycznych decyduje polityczna większość. W szczególności ową większość można sobie kupić, co stanowi powód współdziałania polityków z biznesem, generując tym samym korupcyjny układ. Zob. *Ekonomia nie jest neutralna. Rozmowa z prof. Johnem K. Galbraithem*. [W:] W. Osiatyński, *Zrozumieć świat. Rozmowy z uczonymi amerykańskimi*, Warszawa 1980, s. 235–247.

tyczne w swoich czynach obywatelskich, natomiast norm jurydycznych przestrzega w obywatelskim postępowaniu w obrębie państwa. Część wartości politycznych jest wyprowadzona z wartości kulturowo-społecznych oraz z prawa międzynarodowego.

Każda z osobna rozpatrywana wartość polityczna jest to wzorzec stanowiący postawę fundowania normy prawnej lub czynu obywatelskiego; wartość polityczna domaga się urzeczywistnienia w czynie obywatelskim, natomiast norma prawna domaga się przestrzegania jej w obywatelskim postępowaniu. Norma prawna – warunkowana wartością doktrynalną – reguluje obywatelskie postępowanie. Ustawa zawiera preambułę ustawy i ciąg artykułów. W preambule wskazany jest ogół wartości politycznych stanowiących fundament ustawy, natomiast w artykułach ujmowane są normy prawne. Preambuła bez artykułów jest pusta, zaś ogół artykułów bez preambuły jest ślepy; wartości polityczne nadają sens normom prawnym. Norma prawna – zapisana w ustawie czy rozporządzeniu – domaga się przestrzegania w obywatelskim postępowaniu. Norma prawna jest ani prawdziwa, ani fałszywa, czyli nie jest twierdzeniem; jest dyrektywą, a więc wskazuje to, co jest nakazane, zakazane czy dozwolone.

Wartości i normy etyczne nauczyciela jako istoty społecznej

Wartości kulturowe i normy etyczne nauczycielstwa są funkcją historii tej wspólnoty społecznej, która decyduje o tradycji i tożsamości zwyczajów¹⁶ i obyczajów. Nauczyciel jako istota społeczna jest osadzony w wielorakich więziach społecznych. Społeczeństwo jest to taka wspólnota istot społecznych, która jest osadzona w wartościach kulturowych oraz normach etycznych, opartych na instytucjach ekonomicznych, kulturowych, edukacyjnych i politycznych, integrujących grupy i zbiorowości wchodzące w ich skład. Jakość życia społecznego regulowana jest hierarchią wartości kulturowych oraz hierarchią norm etycznych.

Jeżeli wartości kulturowe i normy etyczne istoty społecznej nie odwołują się do wartości uniwersalnych i norm moralnych osoby, to wtedy istota społeczna jest podatna na socjotechniczne manipulacje. Istota społeczna jest immanentnym składnikiem wspólnoty społecznej, czyli – w przeciwieństwie do osoby – nie należy do siebie. Z jednej strony istota społeczna musi uwzględniać uznawane przez wspólnotę zwyczaje i obyczaje oraz nakazy i zakazy, zaś z drugiej – działa na rzecz przewartościowania zastanych i ustanowionych wartości. Immanentnymi składnikami wspólnoty są: z jednej strony jej tożsamość, gwarantowana społeczno-kulturową tradycją, zaś z drugiej strony – wewnętrzne napięcia przejawiające się permanentnym przewyciężaniem tradycji. Owo przewyciężanie zmierza w stronę tych praw kulturowych, które stanowią wyraz nowego odczytania znaków czasu. Człowiek często jest w sytuacji godzenia perso-

¹⁶ W tej kwestii Kodeks Prawa Kanonicznego wypowiada się następująco: „Kan. 23 – Tylko ten zwyczaj wprowadzony przez wspólnotę wiernych posiada moc prawa, który został zatwierdzony przez prawodawcę, zgodnie z kanonami niżej zamieszczonymi. [...] Kan. 24 – § 1. Żaden zwyczaj przeciwny prawu Bożemu nie może uzyskać mocy prawa. [...] Kan. 27 – Zwyczaj jest najlepszą interpretacją ustaw”.

nalnego dobra moralnego ze społecznym dobrem etycznym czy obywatelskim dobrem doktrynalnym¹⁷. Wartości kulturowo-społeczne są zakorzenione w społecznej tradycji, zwyczajach i obyczajach oraz nakazach i zakazach. Wartości kulturowo-społeczne – w przeciwieństwie do wartości uniwersalnych – podlegają historycznym modyfikacjom. Człowiek jako istota społeczna urzeczywistnia wartości kulturowe w swoich czynach społecznych, natomiast w postępowaniu przestrzega norm etycznych.

Wartość kulturowa jest to względny wzorzec społeczny stanowiący podstawę normy etycznej lub czynu człowieka jako istoty społecznej. Wartość kulturowa wyznacza podstawę każdego czynu istoty społecznej. Istotne jest to, by wartościowanie czynu nakładało się na intencję czynu człowieka jako istoty społecznej. Dlatego też za ważne należy uznać, by ocena czynu była zawsze poprzedzona rozpoznaniem czynu poprzez rozpoznanie wartości kulturowej jako podstawy czynu. Wartości kulturowe urzeczywistniają się w czynach człowieka jako istoty społecznej, natomiast norm etycznych przestrzega się w postępowaniu istoty społecznej. Z tej racji, iż normy etyczne mają zawsze i tylko kontekst społeczny, są istotne i charakterystyczne dla każdej z osobna rozpatrywanej grupy społecznej czy warstwy społecznej. Na pewno normy etyczne biznesmenów nie nakładają się na normy etyczne nauczycieli ze względu na rozłączność ideałów i celów.

Norma etyczna – odwołująca się do historycznie i społecznie ukształtowanych wartości kulturowych – jest to zazwyczaj niepisana norma sformułowana przez daną społeczność i w niej obowiązująca jako nakaz i zakaz lub jako obyczaj i zwyczaj, domagająca się przestrzegania w społecznym postępowaniu. Ogół problemów etycznych związany jest z kulturowo-społeczną konwencją: „Powinieneś postępować zgodnie z przyjętym obyczajem”; sprzeciwianie się powinności lub jej zlekceważenie jest związane z zakwestionowaniem kulturowego obyczaju, co w konsekwencji może wywołać kulturowo-społeczną alienację lub sankcję w postaci np. niesmaku, oburzenia czy wykluczenia z grupy. Tak jak moralność odwołuje się do wolnej woli człowieczej duchowości, tak etyka warunkowana jest kulturowymi konwencjami obyczajów społecznych regulujących więzi w grupie społecznej, warstwie społecznej, społeczeństwie; reguluje zachowania społeczne i wskazuje, co wypada, a czego nie wypada uczynić w tych społecznościach. Moralność zawsze ma charakter personalny, etyka – społeczny, zaś legalność – obywatelski. Etyka z jednej strony nie może zaprzeczać moralności, zaś z drugiej – musi stanowić podstawę legalności. Prawo etyczne człowieka jako istoty społecznej jest czytelne i sensowne jedynie wtedy, gdy odwołuje się do prawa moralnego człowieka jako osoby. Prawo etyczne jako ogół wartości kulturowo-społecznych i norm etycznych odwołuje się do historycznie, kulturowo i społecznie ukształtowanych zwyczajów i obyczajów oraz nakazów i zakazów, co decyduje o tym, że etyka ma charakter normatywny. Zdania normatywne – ujmujące normy etyczne – są poza prawdą i fałszem, gdyż brak im uzasadnienia w sensie logicznego wynikania. Etyka

¹⁷ Sokrates był przekonany o zasadności dobra wspólnego moralności personalnej i legalności obywatelskiej, zaś przekonanie o zasadności okupił wydaniami przez Parlament Aten wyroku śmierci.

opiera się na normach, które wyrażają stosunek **powinności**, a nie **konieczności**. Prawo przyrodnicze wyraża związek konieczności, ujmujący to, co **być musi**, natomiast prawo etyczne wyraża związek powinności, to jest to, co **być powinno**, aby cel został osiągnięty. Normy etyczne wyrażają powinność aprioryczną. Powinność aprioryczna powstaje z analizy samego celu oraz analizy środków umożliwiających osiągnięcie celu. A więc w etyce normatywnej najpierw ustanawia się cel lub ideał, a dopiero z jego analizy wyprowadza się normy działania wyrażające powinność.

Wybrane normy etyczne

Poniżej podane są przykłady zasad etycznych ujętych w postaci implikacji, norm nakazujących, norm zakazujących oraz ocen etycznych.

Oto przykłady zasad etycznych ujętych w postaci implikacji: *Jeżeli publicznie popełniłeś błąd, to publicznie przyznaj się do błędu. Jeżeli człowieczy czyn jest dobrem etycznym, to niekoniecznie pogłębia się człowiecza duchowość autora czynu. Jeżeli człowieczy czyn jest dobrem etycznym, to jego źródłem jest wartość kulturowo-społeczna. Jeżeli używasz istoty społecznej jako środka do osiągnięcia celu, to jeszcze nie kwestionujesz siebie jako osoby ludzkiej. Jeżeli człowieczy czyn jest warunkowany dobrem etycznym i źródłem czynu jest wartość kulturowo-społeczna, to ów czyn jedynie świadczy o wypełnianiu powinności etycznych w obrębie grupy, warstwy czy społeczeństwa. Jeżeli prawda niekiedy zbiega się z dobrem etycznym i kłamstwo niekiedy zbiega się ze złem etycznym, to dobro etyczne niekiedy zbiega się z prawdą.*

Oto przykłady nakazów etycznych: *Czyń dobro etyczne, unikaj zła etycznego. Czyń dobro etyczne przez urzeczywistnianie wartości kulturowo-społecznych. Człowiek nie powinien używać człowieka jako środka do celu. Postępuj tak, abyś nie miał poczucia zawstydzenia etycznego. Panuj nad swoimi zachowaniami społecznymi. Bądź lojalny w stosunku do grupy. Troszcz się o dobro etyczne uczniów w ich mądrym wychowaniu. Troszcz się o prawdę intelektualną uczniów w ich mądrym nauczaniu. Bądź odpowiedzialny za formowanie charakteru etycznego ucznia. Bądź refleksyjny w stosunku do kształtowania osobowości ucznia. Bądź autentyczny, otwarty i szczery. Bądź odpowiedzialny za wypowiedzane słowo. Bądź wiarygodny dla ucznia. Bądź wzorem do naśladowania we wszystkich przejawach życia publicznego. Bądź cierpliwy w stosunku do ucznia [co skutkuje jego otwarciem się, podjęciem przez niego trudu uczenia się czy współdziałania w wychowaniu]. Kieruj się poczuciem sprawiedliwości. Zabiegaj o empatię uczniów. Dbaj o jedność myśli, słowa i czynu. Dbaj o poczucie godności [co skutkuje empatią godności ucznia]. Dbaj o poczucie wolności [co skutkuje empatią wolności ucznia]. Dbaj o poczucie prawości [co skutkuje empatią prawości ucznia]. Dbaj o wewnętrzny spokój [który skutkuje wyciszeniem wewnętrznym ucznia, pomaga mu uporządkować swoje doznania i potrzeby]. Dbaj o ład moralny [ułatwiający formowanie ładu moralnego ucznia]. Dbaj o kulturę osobistą [która skutkuje formowaniem kultury osobistej ucznia]. Panuj nad swoimi emocjami w słowie i czynie [co wzbudza zaufanie ucznia i daje mu poczucie bezpieczeństwa]. Zabiegaj o szacunek i respekt*

uczniów. Zabiegaj o poczucie bezpieczeństwa uczniów. Postępuj zgodnie z danym słowem. Podejmij trud obserwacji ucznia, byś umiał przewidywać jego zachowania. Szanuj ucznia [ta postawa wyzwala u ucznia szacunek do nauczyciela]. Zachowaj postawę pokory wobec uczniów. Stale pogłębiaj refleksję nad istotą edukacji. Wyzwalaj spontaniczną aktywność kreatywną dziecka. Akceptuj ucznia takim, jakim jest [co gwarantuje mu poczucie bezpieczeństwa i pomaga w pełni wykazać się swoimi możliwościami]. Okazuj serdeczność uczniowi.

Oto przykłady zakazów etycznych: *Nie urażaj ucznia słowem lub czynem. Nie okłamuj ucznia. Nie bądź obłudny. Nie dopuszczaj do bezrefleksyjnego osądzania ucznia w klasie i poza nią. Nie dopuszczaj do bezrefleksyjnego osądzania rodziców ucznia w klasie i poza nią. Nie nadużywaj swojej władzy nauczycielskiej. Nie bądź arogancki. Nie zachowuj się wyzywająco. Nie prowokuj ucznia do nagannych działań. Nie demonstruj jakiegokolwiek przewagi nad uczniem. Nie pozwól na żucie gumy, jedzenie i picie w czasie lekcji.*

Oto przykłady konkretnych ocen etycznych: *W stosunku do grupy jesteś nie-łojalny. Łamiesz reguły przyjęte w grupie. Twój czyn nie jest etyczny. Wyrazem braku kultury jest żucie gumy w czasie lekcji. Wyrazem braku kultury jest jedzenie i picie w czasie lekcji. Wyrazem braku kultury jest korzystanie z telefonu w czasie lekcji. Wyrazem braku kultury jest stosowanie wulgaryzmów w czasie lekcji. Wyrazem braku kultury jest podnoszenie głosu w czasie lekcji. Wyrazem braku kultury są wszelkie przejawy arogancji w czasie lekcji.*

Problemy moralno-etyczne nauczycielstwa ujęte w implikacjach

Co jest powodem utraty autorytetu przez nauczycieli? Czy ma sens kodeks etyczny nauczycieli? Czy należy ulegać relatywizmowi moralnemu? Czy nauczyciel powinien być wzorem cnót?

- 1) Jeżeli nauczyciel – w wyniku wglądów duchowych serca – zna wartości uniwersalne i umie je urzeczywistniać w czynach i postępowaniu, to tym samym umie postępować zgodnie z normami moralnymi; te przymioty umożliwiają nauczycielowi formować charakter moralny dzieci, młodzieży.
- 2) Jeżeli nauczyciel świadomie kształtuje umysły i postawy uczniów, to musi być dla nich wzorcem intelektualnym i jednocześnie moralnym; taki nauczyciel staje się naturalnym autorytetem, zaś zajęcia z młodzieżą gwarantują mu pełną satysfakcję.
- 3) Jeżeli nauczyciel redukuje zajęcia szkolne do wyrobienia swojego pensum dydaktycznego, to taki nauczyciel wyrządza ogromną szkodę dzieciom i ich rodzicom, a on sam wypala się zawodowo; taki nauczyciel jest *zakałą* nauczycielstwa.
- 4) Jeżeli nauczyciel w szkole stosuje tzw. podwójną moralność, to wcześniej lub później dzieci ją rozpoznają po fałszywych słowach, gestach, czynach, postawach; takiemu nauczycielowi grozi *wypalenie zawodowe*, jako że młodzież nie przepuści najmniejszej okazji, by nauczycielowi ujawnić jego *podwójną moralność*.
- 5) Jeżeli nauczyciel w szkole nie jest lubiany czy szanowany i nie umie zmienić tego nastawienia, to taki nauczyciel powinien zrezygnować z pracy

w szkole; konsekwencją tej sytuacji jest *wypalenie zawodowe* czy popadnięcie w tzw. *jednostkę chorobową*.

6) Jeżeli nauczyciel stosuje psycho- lub socjotechniki dotyczące m.in. komunikacji, asertywności, relatywizmu, liberalizmu, tolerancji, politycznej poprawności, to musi mieć świadomość, iż uczeń zrewanżuje się psycho- czy socjotechnikami w relacjach z nauczycielem; psycho- lub socjotechniki nie tylko wprowadzają sztuczne relacje, ale i – przenoszone przez dzieci do domu – mogą przyczynić się do rwania więzi rodzinnych.

7) Jeżeli dla młodzieży dany nauczyciel jest autorytetem intelektualnym, to ten nauczyciel nie tylko posiada wiedzę naukową (czyli zna uniwersyteckie teorie podpadające pod dany przedmiot), ale i posiadał umiejętności metodyczne umożliwiające prawidłowe przekazanie uczniom treści w ramach kolejnych lekcji; nauczyciel, który w czasie swoich studiów był miernym studentem, może być tylko miernym nauczycielem.

8) Jeżeli dla młodzieży dany nauczyciel jest autorytetem moralno-etycznym, to tenże nauczyciel jest zarazem wychowawcą godnym naśladowania; nauczyciel, który sam nie jest wychowany, nie jest w stanie wychowywać uczniów, ani na lekcji, ani w ramach lekcji wychowawczej, ani w czasie przerwy, zaś uczniowie będą z niego kpili w różnych możliwych sytuacjach.

9) Jeżeli uczeń lekceważąco odnosi się do nauczyciela i nauczyciel nie reaguje, to uczeń zwiększa lekceważenie nauczyciela; błędem nauczyciela jest demonstracyjne lekceważenie ucznia.

10) Jeżeli uczeń jest agresywny i arogancki w stosunku do nauczyciela i nauczyciel nie reaguje, to uczeń zwiększa zachowania agresywne i aroganckie względem nauczyciela; błędem nauczyciela jest przyjęcie postawy agresywnej i aroganckiej w stosunku do ucznia.

11) Jeżeli uczeń jest agresywny i arogancki w stosunku do nauczyciela, to nauczycielowi nie wolno reagować identycznie; w cierpliwej i dobrotliwej rozmowie prywatnej (która może trwać godzinę lub kilka dni) nauczyciel szuka przyczyny negatywnych zachowań lub szuka takiego podłoża serca ucznia, które umożliwi nawiązanie nici sympatii.

12) Jeżeli uczeń jest pozbawiony miłości rodzicielskiej i wychowania moralnego w domu rodzinnym, to nauczyciel w szkole nie jest w stanie nadrobić tych zaległości; owszem, nauczyciel w ramach szkolnych obyczajów i zwyczajów, nakazów i zakazów jest w stanie zajmować się wychowaniem etycznym w kontekście wartości kulturowo-społecznych.

13) Jeżeli nauczyciel jest miernym dydaktykiem i miernym wychowawcą, to jest w stanie kształtować miernoty; wśród nauczycielstwa miernych nauczycieli jest sporo, zaś zewnętrznym tego wyrazem jest liczba korepetycji i szerząca się arogancja na lekcji i poza nią.

14) Jeżeli nauczyciel kształtujący umysły i postawy uczniów, jest dla nich wzorcem intelektualnym i jednocześnie moralnym, to poprzez naśladownictwo cnót upodabniają się do nauczyciela, a tym samym wzrasta ich sfera duchowa, czyli rozum, serce, wola.

Postscriptum

Nauczyciel powinien umieć rozróżnić personalne normy moralne od społecznych norm etycznych czy obywatelskich norm prawnych:

1) Jeżeli nauczyciel jako osoba pozna na gruncie intuicyjnych aktów serca, co jest dobrem moralnym, a co jest złem moralnym, to z konieczności postępuje dobrze, ponieważ wiedza personalna „zniewala” osobę w tym sensie, iż nie jest ona w stanie postępować wbrew niej, gdyż treść oglądu duchowego wyznacza przedmiot chcenia. Między wiedzą moralną a czynem moralnym zachodzi związek istotnościowy. Dobre chcenie jest ufundowane w poznaniu dobra, natomiast złe chcenie jest wynikiem moralnego złudzenia czy pomyłki.

2) Jeżeli nauczyciel jako istota społeczna pozna kulturowo-społeczne obyczaje i zwyczaje, nakazy i zakazy, czyli to, co jest etycznie dobre, a co etycznie złe, to może, lecz nie musi, postępować dobrze, zgodnie z normami etycznymi, a to z tej racji, że normy etyczne są normami jedynie powinnościowymi. Każda norma etyczna ma kontekst kulturowy, społeczny i historyczny, natomiast każda norma moralna ma kontekst ahistoryczny, gdyż jest wyprowadzona z bezwzględnej wartości uniwersalnej.

3) Jeżeli nauczyciel jako obywatel pozna doktrynę polityczną państwa, konstytucję, prawa i obowiązki obywatelskie, prawo oświatowe, to wie, że konsekwencją łamania prawa są określone restrykcje przewidziane prawem; normy prawne jedynie obowiązują, a tym samym nie są normami koniecznymi (jak normy moralne) czy powinnościowymi (jak normy etyczne).

Warto zwrócić uwagę na postmodernistyczną tendencję zastąpienia „starej aksjologii i etyki” „nową aksjologią i etyką”, które już są wprowadzane do szkół Unii Europejskiej. Elementami nowej pedagogiki, czyli postpedagogiki – nasyconymi psycho- i socjotechnikami – są: feminizm, seksizm, ekologizm, homoseksualizm, liberalizm, polityczna poprawność. Postmodernistyczne ruchy są nakierowane na nowy ład kulturowo-edukacyjny, czyli zastąpienie cywilizacji łaćnińskiej i chrześcijańskiej – cywilizacją postmodernistyczną.

Bibliografia

- Dawid J. W., *O duszy nauczycielstwa*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1948.
- Ekonomia nie jest neutralna. Rozmowa z prof. Johnem K. Galbraithem.*
[W:] W. Osiatyński, *Zrozumieć świat. Rozmowy z uczonymi amerykańskimi*, Warszawa 1980, s. 235–247.
- Hamer H., *Klucz do efektywności nauczania. Poradnik dla nauczycieli*, Weda, Warszawa 1994.
- Krapiec M. A., *Człowiek i prawo naturalne*, KUL, Lublin 1986.
- Mellibruda J., *Ja – Ty – My. Psychologiczne możliwości ulepszenia kontaktów międzyludzkich*, Warszawa 1986.
- Najder Z., *Wartości i oceny*, Warszawa 1971.
- Ossowska M., *Podstawy nauki o moralności*, Warszawa 1966.
- Ossowska M., *Wzór obywatela w ustroju demokratycznym*, Warszawa 1946.
- Stróżewski W., *W kręgu wartości*, Kraków 1992.

Szołtysek A. E., *Filozofia pedagogiki*, Esse, Katowice 2003.

Szołtysek A. E., *Filozofia wychowania*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1998.

Szołtysek A. E., *Filozofia wychowania moralnego*, Impuls, Kraków 2009.

Summary

About ethics of teaching

The treatise concerns the moral and ethical problems of teachers. The teachers' competence is described and with it, most importantly, so are the outer abilities and deep philosophical spiritual capacities. The problem of functions which enable didactical and educational success is also discussed. The subject language of ethics is outlined and evaluative, normative as well as descriptive judgments are characterized. In the treatise there are defined: (1) universal values and moral norms of a teacher as a human being, (2) social and cultural values along with ethical norms of a teacher as a social being, (3) doctrinal and law norms of a teacher as a citizen.